

โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์

การสอนบรรยาย: ภาพพจน์วรรณศิลป์และกวีศิลป์

อ.ศิริระ โชคทวีกิจ

จุดประสงค์ในการเรียนรู้ (ทั่วไป)

๑. เพื่อเรียนรู้ความสำคัญ ความหมาย และความเข้าใจใน
วรรณศิลป์และกวีศิลป์

๒. เพื่อเรียนรู้และวิเคราะห์ภาพพจน์ทางวรรณศิลป์ได้

๓. เพื่ออาจจะนำภาพพจน์วรรณศิลป์ไปใช้สร้างผลงานของ
ตนเองได้ต่อไป

จุดประสงค์ในการเรียนรู้ (เฉพาะ)

๑. เพื่อเรียนรู้ภาพพจน์ทางวรรณศิลป์ของวรรณคดี ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในลักษณะการสรุปภาพรวม หรือต่อยอดจากการเรียนรู้ที่ผ่านมา
๒. เพื่อแสดงความสามารถในการวิเคราะห์ภาพพจน์ทางวรรณศิลป์ในเนื้อเรื่องอ่านจากตัวบทวรรณคดีที่ศึกษาอยู่
๓. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ด้านภาพพจน์ทางวรรณศิลป์ที่หลากหลายและเป็นระดับขั้นสูงขึ้น เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการต่อยอดความสนใจด้านวรรณกรรมต่อไป

ขอบเขตการสอน

- ๑ ผู้สอนนำเสนอภาพพจน์ที่สำคัญ จำเป็น และปรากฏใช้มากที่สุดในการเรียนการสอน การสอบระดับโรงเรียนและระดับทดสอบแห่งชาติ จำนวน ๘ ภาพพจน์
- ๒ ผู้สอนยึดหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ เป็นหลัก เพราะเป็นชั้นปีสุดท้ายที่ผ่านการเรียนการสอนด้านภาพพจน์ทางวรรณศิลป์มาแล้ว ครังนี้จึงเป็นการทบทวนและเสริมสร้างการวิเคราะห์จริง
- ๓ ผู้สอนใช้เนื้อหาจากหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ ประกอบกับหนังสือที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ดังนั้น ตัวอย่างจะมาจากหนังสือเพื่อทบทวนและเป็นฐานความเข้าใจต่อการวิเคราะห์เนื้อหาจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ ได้ โดยอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ครั้งนี้

วรรณศิลป์ (Art created language)

วรรณศิลป์ มาจากการสมาส ดังนี้

วรรณ + ศิลป์

ศิลปะของการสร้างสรรค์ความงดงามทางภาษาและหนังสือ ให้
เกิดความซาบซึ้ง หรือภาวะอารมณ์ที่สะท้อนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

กวีศิลป์ (Poetic art)

ศิลปะของการสร้างสรรค์ผลงานของกวี
หรือผู้แต่ง เพื่อมุ่งเสนอ สุนทรียะ แห่ง ห้วงอารมณ์ ที่ดำรงฝังใจ โดยอาศัย
วรรณศิลป์เป็นทางแห่งการผลิต

วรรณศิลป์ที่เป็นศิลปะการสร้างงานของกวีเป็นที่เรียกว่า

“วรรณกรรม หรือ วรรณคดี”

วรรณกรรม หมายถึง ผลงานเขียนทุกประเภท (ใช้เป็นคำกว้างทั่วไป)

วรรณคดี หมายถึง ๑. ความหมายอย่างเดียวกับ วรรณกรรม และ

๒. ผลงานเขียนที่แต่งดี มีชั้นเชิงศิลปะ ภาษาและเนื้อหาอย่างสอดคล้อง

ภาพพจน์ (Figures of speech)

การใช้คำเพื่อสร้างความคิดตามให้เกิดภาพ หรือเมื่อได้อ่าน ได้ยิน ได้วิเคราะห์คำพร้อมเนื้อความจะเห็นเป็นภาพตามได้ เรียกว่า

จินตภาพ

มาจากกระบวนการสร้างจินตภาพหรือ

จินตนาการ

(จินตนาการ คือ การคิด การนึกให้เห็น)

ภาพพจน์ที่สำคัญและปรากฏใช้ในระดับมัธยมศึกษามากที่สุด จำนวน ๘ ชนิด มีดังนี้

๑ อุปมา (Simile)

การเปรียบเทียบสิ่งวัตถุที่คล้ายคลึงหรือเหมือนกันระหว่างสิ่งวัตถุต่างจำพวกกัน โดยนำคุณสมบัติของ ๒ สิ่งนั้นมาเทียบเคียงอย่างคล้ายเหมือน การเปรียบเทียบนั้น เป็นการเชื่อมความคิดที่คล้ายกันของสิ่งเหล่านั้น จะมีการใช้คำเชื่อม เช่น เหมือน คล้าย ละม้าย ประหนึ่ง ประดุจ ดุจ ดัง ดัง เฉก เช่น เพียง เพียง พ่าง ผิวะ แม่น ถนัด กล เล่ห์ ปีมว่า ปาน ปูน ครุวนา ฯลฯ

เห็นจากจากแจกก้าน

แกมระกำ

ถนัดระกำกรรมจำ

จากช้า

บาปใดที่โททำ

แทนเท่า ราแม่

จากแต่คาบนี้หน้า

พี่น้องคงถนอม (นิราศนรินทร์ฯ)

อุปมา (ต่อ)

นางก็เส้ร้าสร้อยสลดพระทัย^๑ตั้งเอาเหล็กแดงมาแทงใจให้เจ็บจิตที่เหลือทน
(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี)

พระคุณดวง^๒เพียบพ้าน

ภูวดล

เต็มตรลอดแหล่งบน

บ่อนไต้

พระเกิดพระก่อชนม์

ชุบชีพ มานา

เกรง บ่ ท้นลูกไต้

กลับเต้าตอบสนอง

(ลิลิตตะเลงพ่าย ตอนพระมหาอุปราชาทรงรำพึงถึงพระราชบิดา)

อุปมา (ต่อ)

การใช้คำเชื่อมกลุ่มเปรียบเทียบนี้มีจำนวนมาก แต่ที่ปรากฏเห็นชัด คือ คำว่า เหมือน คล้าย ดัง ดัง คุณ

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาการใช้คำในแต่ละยุคสมัยที่ต่างกันของการแต่งบทประพันธ์มีผลต่อการสรุใช้คำเชื่อมกลุ่มเปรียบเทียบ และคำว่า **ถนัด** นั้น เป็นกริยาที่จริงแต่การลดน้ำหนักคำจากคำเนื้อหา (Content word) มาเป็นคำไวยากรณ์ (Grammatical word) เป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่พบเห็นได้ เช่น กริยา จากกลายมาเป็น บุพท ปรากฏการณ์ดังกล่าวเรียกว่า การแปลงเป็นคำไวยากรณ์ (Grammaticalization) และคำว่า ถนัด มักปรากฏร่วมกับ ดัง เป็น **ถนัดดัง** เช่นบางบทในลิลิตพระลอ หรือวรรณคดีเก่า สะท้อนการใช้ภาษาลักษณะนี้ในยุคนั้น

๒ อุปลักษณ์ (Metaphor)

การเปรียบเทียบสิ่งวัตถุที่มีคุณสมบัติบางอย่างร่วมกัน โดยหน้าที่หรือบทบาทของสิ่งวัตถุเหล่านั้นแสดงออกมาให้เห็นว่ามีอยู่ในตัวไปในลักษณะทิศทางเดียวกัน มีการใช้คำเปรียบคำว่า “เป็น” และ “คือ” เช่น

ครูคือเรือจ้าง ทหารเป็นรั้วของชาติ

หรือไม่มีคำเปรียบโยง เช่น

ฝนดาวตก หัวใจกระดาษ คีตกवलแข็ง ตะเข็บชายแดน

๓ สัญลักษณ์ (Symbol)

การใช้สิ่งวัตถุที่มักเป็นรูปธรรมแทนสิ่งวัตถุอื่น ให้มีความหมายอีกชั้นหนึ่ง เช่น

นกพิราบ แทน สันติภาพ

รุ้ง แทน ความหวัง

หมอก แทน มายา, อุปสรรค

ฤดูใบไม้ผลิ แทน การเริ่มต้น ความเบิกบาน

สัญลักษณ์มี ๒ ลักษณะใหญ่ คือ ๑) สัญลักษณ์ชนบ เป็นสิ่งที่แทนที่ใช้กันมาช้านานจนเป็นที่รู้จัก เช่น นกพิราบ ๒) สัญลักษณ์ใหม่ เป็นสิ่งที่แทนตามสถานการณ์และกาลเวลา ณ ขณะที่มีการคิดขึ้นใช้ เช่น นกหวีด เป็นสัญลักษณ์แทนการเรียกร้องความถูกต้องชอบธรรมและการขับไล่คนชั่ว

๔ บุคคลวัต/บุคลาธิษฐาน (Personification)

การอนุญาตให้สิ่งวัตถุอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ แสดงอาอัปกริยาทำทางอย่างมนุษย์ได้ โดยใช้คำกริยาของมนุษย์ เช่น

<u>ข้อฟ้า</u> <u>ชวนฟ้า</u> <u>ชำเลื่อง</u>	โลมโลกย์บ่เปลื้อง
ฤไทยบำเทืองทฤชดี	(สรรพสิทธิ์คำฉันท์)

ฉันเดินเข้าไปในสวน รอบตัวฉันรายล้อมไปด้วยมวลไม้ดอกบาน
สะพรั่ง ฉันเดินลึกเข้าไปต่อ พบกับต้นไม้ที่สูงต้นหนึ่งกำลังยืน ทำความ
เคารพฉันอย่างอ่อนน้อมและสง่างาม

๕ อติพจน์ (Hyperbole)

การกล่าวเกินจริงเพื่อสร้างความหนักแน่นและตอกย้ำอารมณ์ เช่น

ร้องไห้เป็นสายเลือด

เลือดตาแทบกระเด็น

เหนื่อยจนสายตัวแทบขาด

กรีดลิ้นโฮแทบบ้า

ภาพลีมนโฮสืบค้นเมื่อ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๘, จาก

https://www.google.co.th/search?q=%E0%B8%A5%E0%B8%B5%E0%B8%A1%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%AE&espv=2&biw=1366&bih=643&site=webhp&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=acEOVbqXE8KxuQSbjYHADQ&ved=0CAYQ_AUoAQ&dpr=1

๖ นามนัย (Metonymy)

การใช้ชื่อนามอื่นให้หมายถึงสิ่งที่ต้องการกล่าวที่มีชื่อเรียกอยู่แล้ว การใช้ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของทั้งหมดหรือ การใช้ส่วนย่อยที่เป็นจุดเด่นแทนส่วนใหญ่ หรือใช้องค์ประกอบเพียงหน่วยเดียวแทนจำนวนสภาพของสิ่งนั้นทั้งหมด เช่น

จินตหรา สุขพัฒน์ ผ่าน**เวที**มามาก จนเป็นที่รู้จัก

แต่ง รมต. ศธ หลุด**เก้าอี้**

ว่านครรามินทร์ ผลัดแผ่นดินเปลี่ยนราช เยียววิวาทชิง**ฉัตร** (ลิลิตตะเลงพ่าย)

นามนัย (ต่อ)

บางตำราเรียกว่า อธินามนัย หรือ อุปนาม เพื่อใช้ต่างจาก อนุนามนัย หรือ เทียบนาม (**Synecdoche**) และมีการใช้ปะปนไปมา

แต่โดยภาพรวมนั้น การใช้ส่วนย่อยแทนทั้งหมด หรือการใช้สิ่งที่เป็นตัวเองทั้งหมดแทนกลุ่มหรือส่วนย่อยที่เป็นสมาชิกหรือองค์ประกอบเดียวกันนั้น เรียกรวมๆ ว่า นามนัย

อันที่จริง นามนัย เป็นการใช้คำนามหรือคำเรียกชื่อแทนคำที่ต้องการกล่าวถึงโดยหลีกเลี่ยงคำนามชื่อเรียกเดิมของสิ่งนั้น (**Metonymy**)

การใช้ส่วนย่อยเพื่อเหมารวมทั้งหมด **สัมพจนนัย (Synecdoche)**

ข้อแตกต่างระหว่างนามนัยกับสัมพจนนัยนั้นจะแยกแยะได้ยากสำหรับระดับมัธยมศึกษา ให้อ่านทั้งสองชนิดนี้มีสัมพจนนัยเป็นสับเซตของนามนัยจึงใกล้เคียงกันมา และบางทีจำเป็นต้องอ้างอิงความคิดของตะวันตกที่เป็นผู้กำหนดภาพพจน์เหล่านี้

นามนัย (ต่อ)

“In practice, there isn't much difference: you could arguably pick just one of the terms and use it to describe both types of rhetorical substitution. (I like *metonymy*: it's easier to spell, more spelling checkers know it, and the meaning is more apparent to me: meta+name.)”

“The difference, to the extent that it exists at all, is whether the attribute that is substituting for the whole is **part of** the whole (*synecdoche*), or merely **associated with it** (*metonymy*). So "suits" instead of "officials" is metonymy (officials *wear* suits, but last I checked, the clothing is not permanently attached to their skin), while "hands" for "workmen" is synecdoche.”

What is the difference between metonymy and synecdoche? สืบค้นเมื่อ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๘, จาก <http://english.stackexchange.com/questions/15415/what-is-the-difference-between-metonymy-and-synecdoche>

๓ ปฏิพจน์ (Paradox)

การใช้คำหรือเนื้อความที่แสดงความหมายตรงข้ามกันหรือขัดแย้งกัน แต่เนื้อหาสามารถดำเนินการเข้ากันได้เป็นอย่างดีและราบรื่นเพื่อสะท้อนอารมณ์บางอย่างออกมา เช่น

เธอตายเพื่อจะปลุกให้คนตื่น

เธอตายเพื่อผู้อื่นนับหมื่นแสน

เธอเป็นดินก้อนเดียวในดินแดน

แต่จะหนักและจะแน่นเต็มแผ่นดิน

(กระทู้มแบบน ใน เพียงความเคลื่อนไหว ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์)

ปฏิพักษ์ (ต่อ)

การใช้ภาพพจน์ลักษณะเข้าคู่ขัดแย้งกัน แต่เนื้อหาสาระของเรื่องสามารถสอดคล้องและรวมเข้ากันได้อย่างมีความหมายพิเศษขึ้นมา มีคำเรียกที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับกรอบแนวคิดและแนวทางการศึกษาวรรณศิลป์ ภาพพจน์ว่าใช้ทฤษฎีอะไร มีเหตุผลใดมาอธิบาย หรือเป็นการวิเคราะห์ระดับใด เช่น มัธยมศึกษาหรือขั้นสูงกว่า หรือในฐานะนักเรียนหรือนักวรรณกรรมศึกษา แต่การสอนของผู้สอนนี้มุ่งให้นักเรียนเรียนรู้สิ่งที่สำคัญสูงขึ้นเพื่อประยุกต์ใช้ในอนาคตได้

ดังนั้น หากพิจารณาการใช้ลักษณะขัดแย้งนี้ต้องเรียนรู้คำแบ่งประเภทเพิ่มเติม ดังนี้

ปฏิพจน์ (ต่อ)

ปฏิพจน์ — Oxymoron (บางตำราเรียกว่า วิภาษ) หมายถึง การใช้คำที่เป็นคู่ตรงข้ามกันในเนื้อความบริบทเดียวกัน แต่สามารถสร้างความหมายได้อย่างชัดเจน เช่น ไฟเย็น หวานอมขมกลืน โศกชื่นใจ (โรเมโอและจูเลียต)

ปฏิพจน์ — Paradox (บางตำราเรียกว่า อรรถวิภาษ) หมายถึง การใช้เนื้อความที่ขัดแย้งกันในเนื้อเรื่องเดียวกัน แต่สามารถประสานความหมายได้อย่างกลมกลืนกันหรือเข้ากันได้ดี เช่น

อยุธยายลแล้ว ลอยสวรรค์ ลงถา // ยิ่งทุกข์สุขยิ่งทวี
(นิราศนรินทร์คำโคลง) (ลิลิตพายัพ)

ปฏิพักษ์ (ต่อ)

ภาวะแย้ง — antithesis หมายถึง การใช้คำหรือถ้อยคำที่แสดงเนื้อความช่วงหนึ่งที่ขัดแย้งกับคำหรือถ้อยความเนื้อความช่วงก่อนหรือเนื้อความก่อนหน้าแย้งกับเนื้อความที่ตามมา ดูเหมือนจะต่อต้าน แต่ทำให้เนื้อหานั้นชัดเจนและมีน้ำหนักมากขึ้น

ความเปรียบ — contrast หมายถึง การใช้แก่นความหมายหรือจินตภาพที่มีเนื้อหาแตกต่างกันนำเสนออย่างเปรียบเทียบให้เห็นไปพร้อมกัน ทำให้เกิดผลทางความเหมาะสมและความลุ่มลึกของเนื้อหา

ลักษณะความขัดแย้ง ๒ ลักษณะหลังนี้เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจในระดับขั้นสูงต่อไปเพื่อการวิเคราะห์อย่างมีชั้นเชิงและหลักวิชาการมากขึ้น

อ่านเพิ่มเติมได้จาก พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๕)

๘ สัทพจน์ (Onomatopoeia)

สัทพจน์หรือคำเลียนเสียงต่างๆ เช่น เสียงแรงกระทบ เสียงปะทะระเบิด เสียงร้องของตุ๊กแก เสียงน้ำตกและธารน้ำไหล เสียงพิมพ์ดีด เป็นต้น เป็นการถ่ายทอดเสียงเป็นอักษรแทนหรือใช้รูปคำกำหนดเสียงเหล่านั้น เช่น

ได้เตี๋ยงเสียงหนูก็กุกกก	แมงมุมทุ่มอกที่ริมฝา
ยี่งหวาดหวั่นพริ้วตัวกลั้วมรณา	ดังวิญญูนางจะพรากรไปจากกาย

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา)

ศัพท์พจน์ (ต่อ)

การพิจารณา กุกกก เป็นคำเลียนเสียงหรือศัพท์พจน์อาศัยความใกล้เคียงของการรับรู้และเข้าใจโลกทัศน์ว่า หนูมักทำเสียงกระทบกับวัตถุที่มันหลบซ่อนดัง กีกกัก ก๊อบแก๊บ แต่เสียงเป็นสิ่งที่นำมาสะกดเป็นคำนั้นค่อนข้างยาก เพราะความสามารถทางการรับรู้ด้านเสียงของมนุษย์มีไม่เท่ากัน รูปคำจึงต่างกันตามแต่เสียงที่ตนคิดว่าได้ยิน และอาจเป็นเพราะสัมผัสทางذنหลักขณจึงดงแปลงรูปคำของเสียงนั้นให้ได้สัมผัส

ศัพท์พจน์อื่นๆ เช่น ตูบต๊บ บั้ง บีม มอ (เสียงวัวร์อง) เปรี๊ยง ฯลฯ

ศัพท์พจน์ (ต่อ)

การเลียนเสียงสิ่งวัตถุต่าง ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มีมาแต่ครั้งโบราณ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกหรือเครื่องบันเทิงต่างๆ พร้อมกับการแสดงดนตรี ศิลปะ วัฒนธรรม และการจัดแต่งระเบียบพิธีการต่างๆ นั้น ย่อมสร้างเสียงให้ได้ยิน การรับรู้ทางโสต (หู) เป็นความทรงจำจากการจดจำเสียงเหล่านั้น แต่กาลเวลาได้ผ่านล่วงเลยมา เสียงที่ได้ยินของแต่ละคนนั้นไม่ตรงกัน จึงได้บันทึกเป็นการเลียนเสียงอยู่ในรูปแบบการนำเสนอเป็นร้อยกรอง กวีนิพนธ์ และวรรณคดีสืบมา เช่น

กลองทองดีครุ่มครุ่ม	เดินเรียง
ทำตะเติงเติงเสียง	ครุ่มครุ่ม
เสียงปี่เร่ร่อนเพียง	การเวก
แต่รันแต่รันเตรฟรังขึ้น	หู้หู้เสียงสังข์

(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง)

บรรณานุกรม

ธเนศ เวศร์ภาดา. (๒๕๔๙). หอมโลกวรรณศิลป์ การสร้างรสสุนทรีย์แห่ง
วรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.

นิตยา แก้วคัลณา. (๒๕๕๖). สืบสรรค์ขบวรรณศิลป์: การสร้างสุนทรีย์ภาพใน
กวีนิพนธ์ไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประทีป วาทิกทินกร. (๒๕๔๖). ร้อยกรอง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เปลื้อง ณ นคร. (๒๕๔๒). ภาษาวรรณนา. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๕). พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย.

กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ล้อม เพ็งแก้ว. (๒๕๔๙). วैयाวจีวรรณคดี. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ยุวพาส์ ชัยศิลป์วัฒนา. (๒๕๕๗). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (๒๕๕๓). วรรณคดี

วิจักษณ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔. กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.

บรรณานุกรม

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (๒๕๕๔). วรรณคดี
วิจักขณ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕. กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (๒๕๕๕). วรรณคดี
วิจักขณ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖. กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (๒๕๔๙). เจิมจันทน์กังสดาล ภาษาวรรณศิลป์
ในวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงาน
วิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Panter, K.U., and Radden, G. (1999). Metonymy in language and thought.
Philadelphia: John Benjamins.